

В. Ю. Швачка,

кандидат юридичних наук, доцент

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6824-2984>**М. І. Дубас,**

здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня

ПРЕЗУМПЦІЇ У ПРАВІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Державний університет «Київський авіаційний інститут»

проспект Любомира Гузара, 1, 03058, Київ, Україна

E-mails: viktoriia.shvachka@npp.kai.edu.ua, 9089183@stud.kai.edu.ua

Мета: дослідити теоретичні аспекти презумпцій у праві шляхом розкриття їх природи та визначення загальних ознак; з'ясувати існуючі класифікації презумпцій у юридичній науці та розкрити сутність їх видів; з'ясувати особливості їх використання у цивільному та кримінальному праві. **Методи дослідження:** в процесі підготовки статті було застосовано систему філософських, загальнонаукових і спеціальних методів. За допомогою загальнонаукового діалектичного методу з'ясовано зміст та сутність презумпцій. При визначенні місця презумпцій у правовій системі України було використано системний метод дослідження. При аналізі класифікацій презумпцій було застосовано формально-догматичний метод. Спеціально-юридичний метод використовувався при поясненні змісту окремих понять та аналізу норм чинного законодавства та судової практики. **Результати:** встановлено, що презумпція – це правило-прийом, згідно якого без спеціальних доказів, а лише на підставі встановлення юридичних фактів, можна зробити припущення про наявність (відсутність) певних юридичних фактів або правовідносин. Презумпція в юридичному контексті має кілька суттєвих ознак, що роблять її важливою складовою правового процесу, серед яких юридичний характер, обов'язковість для сторін, передбачуваність правових наслідків, застосування в різних галузях права. Презумпції у праві є важливими правовими інструментами, які значно полегшують правозастосування і забезпечують правову стабільність та правову визначеність.

Ключові слова: презумпції; правовий інструмент; припущення; правозастосування; правова визначеність; правове регулювання; правова система.

Постановка проблеми та її актуальність.

Розвиток України як успішної європейської держави залежить насамперед від успіхів реформування її правової системи, у тому числі створення цілісної системи узгоджених нормативно-правових актів, що відповідають міжнародним стандартам та складають систему її законодавства.

Удосконалення вітчизняного законодавства вимагає глибокого наукового опрацювання змісту окремих правових категорій, які займають важливе місце в системі юридичних засобів правового регулювання. До таких категорій належать презумпції, які є специфічним засобом

правового регулювання. Презумпції здійснюють ефективний вплив на суспільні відносини після їх закріплення у нормах права, в результаті узагальнення суспільної практики щодо вирішення життєвих ситуацій.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Теоретичним підґрунтям даної статті стали праці вітчизняних науковців, і у першу чергу теоретиків права, а саме: О.В. Зайчука, Р.А. Калюжного, А.М. Колодія, Н.М. Оніщенко, Н.М. Пархоменко, О.Ф. Скакун, В.М. Тертишника, О.Д. Тихомирова, Ю.С. Шемшученка та ін., а також інших науковців: Я.О. Берназюка, О.М. Гаргат-Українчук, Й.М. Коржанського,

Д. Луспеника, В.Ю. Євко, які висвітлюють окремі проблеми використання презумпцій у сучасних галузях права України.

Презумпція є важливим механізмом у праві, оскільки дозволяє правовій системі функціонувати ефективно, навіть коли є труднощі з отриманням необхідних доказів. Презумпції є важливою складовою багатьох галузей права та потребують наукового дослідження з метою розкриття їх природи та характерних ознак; визначення видів та особливостей застосування у цивільному та кримінальному праві як основних галузей правової системи України.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Термін «презумпція» має латинське походження від слова *praesumptio*, що перекладається як «припущення» або «передбачення». В юридичному контексті це означає певне припущення про існування певних фактів, яке дозволяє надавати їм юридичну силу без необхідності їх підтвердження через докази. Це припущення виступає важливим інструментом у правовій практиці, бо воно спрощує процедуру доведення правомірності певних обставин, забезпечуючи ефективність правозастосування.

Презумпція є важливим механізмом у праві, оскільки дозволяє правовій системі функціонувати ефективно, навіть коли є труднощі з отриманням необхідних доказів. Це особливо актуально в тих випадках, коли факти важко або неможливо встановити через технічні, організаційні чи інші обмеження.

Концепція презумпції є важливою складовою багатьох галузей права, і тому різні автори пропонують свої тлумачення цього поняття. Важливим є не лише саме визначення презумпції, а й її роль у правовій практиці.

Ю.С. Шемшученко визначає презумпцію як припущення, яке застосовується в правовій практиці з метою встановлення певних правових наслідків без безпосереднього доказування факту [15, с. 97].

Це дозволяє значно спростити процес правосуддя, оскільки не завжди можливо чи доцільно проводити складні процесуальні дії для підтвердження певних обставин.

І.Д. Шутак вважає, що презумпція – це недовірене, а ймовірне припущення, яке полягає в

тому, що в подібній ситуації зазвичай подібні відносини виглядають однаково; правова презумпція є логічний прийом (висновок з індуктивного узагальнення) [14, с. 10].

На думку Р.Д. Ляшенко, презумпцію можна визначити як положення, виведене із звичайного стану речей, як філософсько-логічну категорію, що є узагальненням індуктивного характеру, узагальнюючу зв'язку, подібні явища, з яких робиться висновок-припущення про існування чого-небудь, будь-якого факту при певній типовій ситуації [8, с. 119].

Я.О. Берназюк вважає, що презумпція у праві – це специфічний засіб юридичної техніки, за допомогою якого на підставі індуктивного узагальнення подібних ситуацій припускається існування певного факту, явища юридичної дійсності або властивості суб'єкта чи об'єкта, які не потребують доказування, але можуть бути спростовані у процесі доказування [1].

В.Ю. Євко зазначає, що одним із прийомів юридичної техніки є використання правових презумпцій, за допомогою яких законодавчо припускається існування певних фактів, що впливають на розгляд та вирішення справи судом. Презумпції мають важливе практичне значення в будь-яких юридичних справах, оскільки тягар доказування того, що презумпція є хибною, покладається на особу, яка заявляє про інший, ніж встановлено презумпцією, порядок речей у дійсному світі [4, с. 97].

Таким чином, презумпція є основою для встановлення певних фактів і правових наслідків без доведення цих фактів у процесі, що робить її важливим елементом правової системи.

Презумпція в юридичному контексті має кілька суттєвих ознак, що роблять її важливою складовою правового процесу, серед яких юридичний характер, обов'язковість для сторін, передбачуваність правових наслідків, застосування в різних галузях права.

Презумпція не є фактом сама по собі, але створює правові наслідки, що впливають на рішення в правовому процесі. Вона є інструментом для створення певної правової ситуації, коли пряме доведення факту є неможливим або надмірно складним, що і обумовлює її юридичний характер.

Обов'язковість презумпції для сторін проявляється у тому, що вона покладає на одну зі сторін обов'язок довести протилежне, довести відсутність певних фактів або обставин. Це означає, що сторона, яка заперечує презумпцію, повинна надати докази, щоб спростувати припущення. Це є основою для функціонування багатьох презумпцій, наприклад, презумпції невинуватості в кримінальному праві. Така структура сприяє ефективному і швидкому вирішенню правових спорів, оскільки одна зі сторін уже має стартову перевагу.

Презумпція також визначає, що певний факт вважається істинним до того, як буде надано доказ протилежного. Це дозволяє правовій системі діяти швидше, оскільки не кожен факт необхідно доводити через складний процес доказування, що зазвичай займає багато часу.

Презумпції використовуються в різних галузях права, таких як цивільне, кримінальне та адміністративне право. Широке використання презумпцій дозволяє зменшити навантаження на судову систему та зробити правовий процес більш ефективним.

Презумпції є важливим інструментом правової системи. Сучасна правова система України налічує велику кількість презумпцій, що обумовлює необхідність їх упорядкування. Юридична література містить різні критерії класифікації презумпцій, залежно від їхнього змісту, юридичної сили та сфери застосування, що обумовлено складністю даної правової категорії. Правова класифікація презумпцій дозволяє краще зрозуміти їхнє застосування в різних правових ситуаціях.

Вперше презумпції було піддано класифікації ще римськими юристами. Презумпції в римському праві відносились до процесуальних правил, що пов'язані з розподілом тягаря доказування і поділялись на два види: відносні (*juris tantum*) – допускають доведення протилежного і абсолютні (*juris et de jure*) – коли щодо факту, існування якого презюмується, не допускається доведення протилежного [9, с. 155].

Одним із перших сучасних поділів презумпцій є поділ їх за змістом презумпцій на юридичні (законні) і фактичні.

Юридичні презумпції – це презумпції, що базуються на правових фактах або правових нормах. Вони не потребують фактичного підтвердження, оскільки їх правова сила ґрунтується на законодавчому припущенні. Наприклад, презумпція правомірності дій, згідно з якою всі дії фізичних або юридичних осіб вважаються правомірними до того, як буде доведено протилежне.

Презумпції, які базуються на реальних фактах або ситуаціях, які можуть бути доведені або спростовані є фактичними презумпціями. Такий вид презумпцій найчастіше застосовується в доказовому процесі, де, скажімо, факт тривалого володіння майном може бути презумпцією власності.

За юридичною силою розрізняють презумпції абсолютної і відносної сили.

Презумпції абсолютної сили – це такі презумпції, які не можуть бути спростовані. Якщо презумпція має абсолютну силу, то жодна зі сторін не може надати доказів, які могли б спростувати її існування. Прикладом є презумпція невинуватості в кримінальному праві – особа вважається невинуватою до того, як її вина не буде доведена в суді.

Презумпції відносної сили можуть бути спростовані доказами. Відповідно до цього типу презумпцій, одна зі сторін має можливість надати доказ протилежного і таким чином скасувати презумпцію. Наприклад, презумпція володіння майном: особа, що володіє майном, може бути визнана його власником, але вона може спростувати це, надавши доказ, що вона не є власником.

Залежно від субординації у правовому регулюванні всі презумпції поділяються на матеріально-правові, що пов'язані із змістом правовідносин, та процесуально-правові, які визначають порядок доказування і розподіл тягаря доказування.

Я.О. Берназюк виділяє три підходи до класифікації презумпцій: «1) за джерелом походження: а) виникають безпосередньо із положень закону; б) із загального досвіду людства, з природніх законів або звичаїв (цінностей) суспільства; 2) за можливістю спростування у процесі доказування: а) презумпція, яка може бути

спростована та вважається істинною, допоки суб'єкт, що заперечує, не доведе протилежне (наприклад, презумпція невинуватості); б) презумпція, яка є незаперечною (або неспростовною), яка не може бути спростована в будь-якому випадку (наприклад, захист прав дитини); 3) залежно від попереднього встановлення певного факту: а) презумпції без основних фактів (безумовна презумпція) (наприклад, презумпція невинуватості); б) презумпції з основними фактами, які потребують попереднього встановлення певного факту (наприклад, оголошення особи померлою, якщо вона була визнана безвісно відсутньою протягом встановленого проміжку часу)» [1, с. 5].

О.С. Котуха виділяє прямі і непрямі презумпції залежно від їх закріплення у тексті нормативно-правового акту, зазначаючи, що «у сфері права презумпції по-різному знаходять у ньому своє закріплення і вираження. Одні з них прямо закріплені в правових нормах, інші – побічно, однак, при цьому, ні перші, ні другі не втрачають властивостей презумпцій, вони всі стосуються права, перебувають у сфері його дії» [6, с. 297].

О.С. Котуха також наполягає на тому, що непрямі презумпції є не менш важливими за прямі, оскільки «по-перше, значення непрямих презумпцій не можна применшувати. По-друге, труднощі у виявленні непрямих презумпцій не можуть бути підставою для їхнього заперечення. По-третє, приховане існування непрямих презумпцій у нормах права дає змогу ширше та ґрунтовніше трактувати вимоги норм-приписів та по-новому, концептуально обґрунтовано розкрити їхню сутність» [7, с. 111].

Важливою є також класифікація презумпцій за сферою їх дії на загально-правові, що притаманні всім галузям права, та галузеві, що застосовуються в межах однієї галузі права.

Серед галузевих презумпцій можна виокремити презумпції в цивільному праві, презумпції у кримінальному праві, презумпції в адміністративному праві, презумпції у сімейному праві та інші.

Такий широкий спектр класифікації презумпцій допомагає більш глибоко зрозуміти їх при-

роду та особливості застосування в правовій системі України.

Цивільне право, як основа правових відносин між фізичними і юридичними особами, активно використовує презумпції для полегшення процесу встановлення фактичних обставин і забезпечення правової стабільності. Презумпції в цивільному праві дозволяють зменшити процесуальне навантаження на сторони і суди, а також встановити певні правові наслідки без необхідності доведення певних фактів.

Цивільне право налічує досить широке коло презумпцій.

Систему презумпцій цивільного права доцільно розглядати з урахуванням системи цивільного права. Зокрема, з цієї точки зору, крім основних презумпцій-принципів, серед галузевих презумпцій цивільного права можна виділяти загальні, які, як правило, також є непрямими презумпціями та закріплені в нормах Загальної частини цивільного права, а також спеціальні, які закріплюються лише в окремих інститутах Особливої частини та мають значення для регулювання більш вузького кола цивільних відносин [7, с. 66].

До базових (основних) презумпцій цивільного права належать непрямі презумпції справедливості, добросовісності та розумності.

На нашу думку, всі ці презумпції містять оціночний характер, оскільки діюче законодавство не містить чіткого закріплення понять «справедливість», «добросовісність», «розумність».

Закріплення в ст. 3 Цивільного кодексу України, що справедливість, добросовісність та розумність є однією з основних засад цивільного законодавства, свідчить лише про абстрактний характер даних презумпцій [13].

На думку Ю.П. Пацурківського, справедливість – це застосування моральних вимог як вимог правових до актів цивільного законодавства, це поняття про належне, яке відповідає розумінню сутності людини та її прав. Але чітко визначити поняття справедливості й закріпити його нормативно в законах неможливо. Розуміння справедливості повинно базуватись на певних об'єктивних чинниках, а не на суб'єктивному сприйнятті конкретної особи.

Розкриття змісту матеріально-правової презумпції справедливості можливе лише через розкриття змісту категорії справедливості у правовому аспекті. Справедливість є категорією, яка адекватно може бути реалізована саме на практиці, у правозастосовній діяльності [10, с. 49].

Не менш абстрактною є і презумпція розумності. Розумність – це усвідомлення правомірності своєї поведінки [13, с. 10].

Презумпція розумності також знайшла своє непряме закріплення у ч. 5 ст. 12 Цивільного кодексу України, в якій зазначається, що «якщо законом встановлені правові наслідки недобросовісного або нерозумного здійснення особою свого права, вважається, що поведінка особи є добросовісною та розумною, якщо інше не встановлено судом» [13]. Отже, презумпція розумності означає, що поведінка особи є розумною, якщо інше не буде встановлено судом, а сам тягар доказування покладається на опонента.

Як вірно зазначають С.Д. Русу та М.О. Стефанчук, на жаль, законодавчо не закріплено, які ж саме діяння слід вважати розумними, а тому санкції, передбачені законом за нерозумність, можуть наступати лише після встановлення судом елементів нерозумності в діяннях особи [11, с. 53].

Відсутність визначення на законодавчому рівні понять «справедливість», «добросовісність» та «розумність» призвело до необхідності їх тлумачення Верховним судом у своїй постанові.

Так, наприклад, Верховний Суд у своїй постанові від 04 вересня 2020 року у справі № 311/2145/19-ц, розглядаючи поняття розумності та добросовісності як принципів здійснення суб'єктивних цивільних прав зазначив, що необхідно враховувати, що розумною є поведінка особи, яка діє у межах, не заборонених їй договором або актами цивільного законодавства. Виходячи із аналізу норм, закріплених у Цивільному кодексі України, поняття «добросовісність» ототожнюється із поняттям «безвинність» і навпаки, «недобросовісність» із «виною». Такий висновок впливає із того, що за діяння, якими заподіяно шкоду внаслідок недобросовісної поведінки, може наступати відповідальність (наприклад, частина третя статті 39

ЦК України), а оскільки обов'язковим елементом настання відповідальності, за загальним правилом, є вина, то такі діяння є винними.

У іншій постанові Верховного Суду від 10 квітня 2019 року у справі № 390/34/17 суд приходить до висновку, що добросовісність (пункт 6 статті 3 ЦК України) – це певний стандарт поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення. Доктрина *venire contra factum proprium* (заборони суперечливої поведінки), базується ще на римській максимі – «*non concedit venire contra factum proprium*» (ніхто не може діяти всупереч своїй попередній поведінці). В основі доктрини *venire contra factum proprium* знаходиться принцип добросовісності. Поведінкою, яка суперечить добросовісності та чесній діловій практиці, є, зокрема, поведінка, що не відповідає попереднім заявам або поведінці сторони, за умови, що інша сторона, яка діє собі на шкоду, розумно покладається на них.

Широке трактування змісту понять «справедливість», «добросовісність» та «розумність» не сприяє правовій визначеності та потребує більш чіткого нормативного врегулювання.

Окрім загальних презумпцій цивільне право має значну кількість і спеціальних, що також знайшли своє закріплення в приписах Цивільного кодексу України, зокрема, правомірності правочину (ст. 204 ЦК України), спільної власності (ч. 1 ст. 355 ЦК України), якості речі, що передана у найм (ч. 3 ст. 767 ЦК України), набуття речі за усним договором дарування (ч. 4 ст. 719 ЦК України), згоди на продовження строку дії договору банківського вкладу (ч. 4 ст. 1060 ЦК України) тощо [13].

Досліджуючи презумпцію правомірності правочину в цивільному праві слід зазначити, що вона має на меті забезпечити стабільність цивільних правовідносин. Її зміст полягає в тому, що правочини, які укладені сторонами, є дійсними, поки не буде доведено їхню недійсність у судовому порядку. Верховний Суд неодноразово застосовував цей принцип у своїй практиці.

Судова практика в цивільних справах часто включає оскарження угод, коли одна зі сторін

стверджує, що угода була укладена під впливом помилки, шахрайства або насильства. В таких випадках суди зобов'язані не лише перевіряти факт укладення угоди, а й оцінювати її відповідність принципам добросовісності та справедливості. Одним із прикладів є спори про визнання недійсними угод, укладених через обман чи порушення вимог законодавства. Суд може встановити, що угода є недійсною через порушення прав однієї зі сторін.

Водночас Верховний Суд у Постанові від 10 березня 2021 року у справі № 607/11746/17 виснував, що з огляду на принцип тлумачення *favor contractus* (тлумачення договору на користь дійсності) сумніви щодо дійсності, чинності та виконаності договору (правочину) повинні тлумачитися судом на користь його дійсності, чинності та виконаності.

Така практика Верховного Суду є сталою і повністю відповідає презумпції правомірності правочину, проте, є важливим, щоб презумпція правомірності не була використана для захисту угод, укладених за допомогою обману чи шахрайства.

Таким чином, цивільні презумпції є потужним інструментом правового регулювання, оскільки вони дозволяють вирішувати спори, що виникають внаслідок недосконалості або відсутності документації. Вони сприяють забезпеченню стабільності цивільних відносин, дозволяючи швидко і ефективно вирішувати спори без необхідності доведення всіх фактів, якщо це очевидно для обох сторін.

Водночас, як і в інших галузях права, цивільні презумпції можуть бути оскаржені, і важливо, щоб органи правосуддя враховували всі фактичні обставини справи. Наявність можливості оскарження презумпцій та їх обмеження є суттєвим механізмом для забезпечення балансу між правами особи та стабільністю правовідносин.

Не менш важливими є презумпції у кримінальному праві, оскільки їх застосування безпосередньо впливає на захист прав і свобод осіб, що підлягають кримінальному переслідуванню. Презумпції в кримінальному праві можуть не лише спрощувати процеси доведення вини, але й забезпечують права обвинувачених та захист

від можливих зловживань з боку органів правопорядку.

Як зазначає О.М. Гаргат-Українчук: «насамперед правові презумпції мають основоположне значення для формування будь-якої галузі права. Закріплені законом юридичні припущення є своєрідним орієнтиром, точкою відліку для моделювання галузі права в цілому» [3, с. 450].

Т.М. Супрун відзначає, що «у кримінальному судочинстві України презумпції сприяють однаковому правовому регулюванню стабільності правопорядку, захисту прав громадян» [12, с. 252].

На думку О.С. Котухи, «за допомогою презумпцій досягається кілька цілей у кримінально-правовому регулюванні: забезпечується узгодженість норм кримінального права з нормами інших галузей права; досягається стабільність кримінально-правової норми; забезпечується обґрунтована юридична стислість; обмежується застосування зайвих засобів кримінально-правового впливу» [7, с. 297].

Одна з найбільш фундаментальних презумпцій у кримінальному праві – це презумпція невинуватості, «тобто припущення про невинність будь-якої особи, навіть у тому випадку, коли про її винність свідчить багато фактів, особа визнається невинною до тих пір, доки її вина не буде доведена у передбаченому законом порядку та встановлена актом правозастосування» [14].

Презумпція невинуватості визначена ст. 62 Конституції України: особа вважається невинуватою у вчиненні злочину й не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду; ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину [5].

Згідно з цією презумпцією, особа вважається невинною до того часу, поки її вина не буде доведена в суді. Це гарантує, що особа не буде необґрунтовано притягнута до кримінальної відповідальності та що рішення про винуватість базуватиметься виключно на доказах, які не викликають сумнівів.

Ця презумпція є не лише основоположним принципом кримінального процесу, а й важли-

вим інструментом захисту прав людини. Вона дозволяє обвинуваченому не доводити свою невинуватість, а дає змогу прокурору і суду довести провину. Але варто зазначити, що в деяких випадках презумпція невинуватості може бути поставлена під сумнів, наприклад, у разі застосування запобіжних заходів або застосування певних обмежень для підозрюваного, що потребує особливої уваги і ретельного балансу між правами особи та вимогами кримінального процесу.

Водночас на практиці її застосування стикається з кількома проблемами. Одним із основних викликів є вплив засобів масової інформації на формування громадської думки про винуватість обвинуваченого. ЗМІ, публікуючи інформацію про розслідування чи підозри без вироку суду, фактично порушують презумпцію невинуватості. Такі випадки стали предметом судових розглядів у багатьох країнах, зокрема у справах щодо журналістів або медіа-організацій, що публікують матеріали, які можуть негативно вплинути на обвинувачених.

Практика застосування презумпції невинуватості в суді повинна бути не лише формальною, а й ґрунтуватися на дотриманні всіх прав обвинуваченого. Судді мають бути обережними у випадках, коли обвинувачений вже зазнав негативного впливу внаслідок публікацій чи дій правоохоронців. З цією метою важливо створити механізми захисту прав обвинуваченого від передчасного осуду, наприклад, через судову заборону на публікацію матеріалів до вироку або ж заборону на певні дії правоохоронних органів.

Не менш важливими є і презумпції правомірності дій органів правопорядку та правомірності судових рішень.

Презумпція правомірності дій органів правопорядку передбачає, що дії правоохоронних органів вважаються правомірними, поки не буде доведено зворотне. Вона є важливою для забезпечення належного функціонування органів правопорядку, однак її застосування має бути обережним. Наприклад, слідчі дії, здійснені з порушенням прав людини, можуть бути виправдані на підставі цієї презумпції. У таких випадках необхідно забезпечити ефективний конт-

роль за діяльністю правоохоронних органів, щоб уникнути зловживань.

Відповідно до презумпції правомірності судових рішень судові рішення вважаються правомірними і мають юридичну силу до того часу, поки не буде їх скасовано чи змінено вищестоящим судом.

Презумпція правомірності судових рішень закріплена в ст. 129-1 Конституції України, в якій зазначено, що «судове рішення є обов'язковим до виконання; держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку» [5].

Також презумпція правомірності судових рішень знайшла своє відображення і у постановках Верховного Суду. Так, у постанові від 9 листопада 2018 р. у справі № 642/917/17 Верховний Суд сформулював висновок, що будь-яка відмова від виконання судових рішень презюмується як така, що є беззаконною, а бездіяльність суб'єкта владних повноважень проти-правною. Ця презумпція є важливою для стабільності правосуддя, але вимагає створення ефективної системи оскарження судових рішень, щоб уникнути помилок чи зловживань у судовому процесі.

Отже, презумпції у кримінальному праві є важливими для забезпечення справедливості та правосуддя. Презумпція невинуватості є наріжним каменем кримінального процесу і має фундаментальне значення для захисту прав осіб, які перебувають під слідством або обвинуваченням. Водночас, важливо не забувати, що презумпція правомірності дій органів правопорядку та судових рішень може стати потенційно небезпечною, якщо ці дії чи рішення будуть неправомірними. У таких випадках механізми оскарження і захисту прав громадян мають бути ефективними і доступними для кожного.

Висновки. Презумпція – це правило-прийом, згідно якого без спеціальних доказів, а лише на підставі встановлення юридичних фактів, можна зробити припущення про наявність (відсутність) певних юридичних фактів або правовідносин. Презумпція в юридичному контексті має кілька суттєвих ознак, що роблять її важливою складовою правового процесу, серед яких юридичний характер, обов'язковість для сторін, пе-

редбачуваність правових наслідків, застосування в різних галузях права.

Українські науковці застосовують різні підходи до класифікації презумпцій у праві, що дозволяє глибше зрозуміти природу презумпцій та їх застосування в правовій системі України.

Презумпції в цивільному праві виступають важливим засобом правового регулювання, адже дають змогу вирішувати спори, що виникають через недоліки або відсутність належної документації. Вони сприяють зміцненню стабільності правових відносин, дозволяючи оперативно розв'язувати конфлікти без необхідності доводити очевидні обставини. Водночас, як і в інших галузях права, цивільно-правові презумпції можуть бути спростовані, тому судові органи повинні враховувати всі фактичні деталі конкретної справи.

Презумпції в кримінальному праві відіграють ключову роль у забезпеченні справедливості та захисту прав людини. Вони не лише спрощують процедуру доведення вини, а й гарантують дотримання прав обвинувачених, запобігаючи можливим зловживанням з боку правоохоронних органів. Презумпція невинуватості є основоположним принципом кримінального процесу, що забезпечує належний захист особи на всіх етапах досудового та судового розгляду.

Література

1. Берназюк Я.О. Презумпція (presumption) та юридична фікція (legal fiction): поняття, ознаки та значення. URL: <https://so.supreme.court.gov.ua/authors/146/presumptsiia-presumption-ta-iurydychnafiktsiia-legal-fiction-poniattia-oznaky-ta-znachennia>

2. Тлумачний словник з теорії держави і права / авт.-упоряд. К.Г. Волинка. Київ: Магістр-XXI сторіччя, 2006. 112 с.

3. Гаргат-Українчук О.М. Поняття, ознаки та значення правових презумпцій у кримінальному процесі України. *Держава і право*. 2009. Вип. 45. С. 446-452.

4. Євко В.Ю. Застосування презумпції спільності майна подружжя у судовій практиці. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 2. С. 75-78.

5. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

6. Котуха О.С. Непрямі матеріально-правові презумпції у кримінальному праві України. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 295-299.

7. Котуха О.С. Непрямі презумпції у галузях матеріального права України: монографія. Львів. торг.-екон. ун-т. Львів: Растр-7, 2019. 203 с.

8. Ляшенко Р.Д. Дослідження проблеми презумпцій у правовій науці в радянський період. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 1. С. 61-66.

9. Основи римського приватного права: підручник / В.І. Борисова, Л.М. Баранова, М.В. Домашенко та ін.; за заг. ред. В.І. Борисової та Л.М. Баранової. Харків: Право, 2008. 155 с.

10. Пацурківський Ю.П. Поняття принципів добросовісності, розумності та справедливості в цивільному праві. *Науковий вісник Чернівецького університету. Сер. Правознавство*. Збірник наук. праць. Вип. 212. Чернівці, 2004. С. 44-49.

11. Русу С.Д., Стефанчук М.О. Проблеми визначення поняття добросовісності та розумності у Цивільному кодексі України. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2003. № 2(6). С. 53-57.

12. Супрун Т.М. Правові презумпції у кримінальному судочинстві України. *Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право)*. Ірпінь, 2012. № 2(57). С. 249-253.

13. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар: у 2 ч. / за заг. ред. Я.М. Шевченко. Київ: Вид. Дім «Ін Юре», 2004. Ч. 1. 692 с.

14. Шутак І.Д. Колізія між презумпцією невинуватості громадянина та презумпцією правоти поліцейського. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2016. № 5. С. 9-15.

15. Юридична енциклопедія: в 6-ти томах / НАНУ; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького; гол. ред.: Ю.С. Шемшур-

ченко, М.П. Зяблюк, В.Я. Тацій та ін. Київ: Т. 5: П-С. 2003. 736 с.

References

1. Bernazyuk Ya.O. Prezumpsiya (presumption) ta yurydychna fiktsiya (legal fiction): ponyattya, oznaky ta znachennya. URL: <https://so.supreme.court.gov.ua/authors/146/prezumpsiia-presumption-ta-iurydychnafiktsiia-legal-fiction-poniattia-oznaky-ta-znachennia>
2. Tlumachnyy slovnyk z teoriiy derzhavy i prava / avt.-uporyad. K.H. Volynka. Kyiv: Mahistr-XXI storichchya, 2006. 112 s.
3. Harhat-Ukrayinchuk O.M. Ponyattya, oznaky ta znachennya pravovykh prezumptsiy u kryminalnomu protsesi Ukrainy. *Derzhava i pravo*. 2009. Vyp. 45. S. 446-452.
4. Yevko V.Yu. Zastosuvannya prezumptsiyi spilnosti mayna podruzhhya u sudoviy praktytisi. *Porivnyalno-analitychne pravo*. 2018. № 2. S. 75-78.
5. Konstytutsiya Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28 cherv. 1996 r. № 254k/96-VR. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*. 1996. № 30. St. 141.
6. Kotukha O.S. Nepryami materialno-pravovi prezumptsiyi u kryminalnomu pravi Ukrainy. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. 2012. № 2. S. 295-299.
7. Kotukha O.S. Nepryami prezumptsiyi u haluzyakh materialnoho prava Ukrainy: monohrafiya. Lviv. torh.-ekon. un-t. Lviv: Rastr-7, 2019. 203 s.
8. Lyashenko R.D. Doslidzhennya problemy prezumptsiy u pravoviy nautsi v radyanskyi period. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. 2009. № 1. S. 61-66.
9. *Osnovy rym'skoho pryvatnoho prava: pidruchnyk / V.I. Borysova, L.M. Baranova, M.V. Domashenko ta in.; za zah. red. V.I. Borysovoyi ta L.M. Baranovoyi*. Kharkiv: Pravo, 2008. 155 s.
10. Patsurkivskyy Yu.P. Ponyattya pryntsyviv dobrosovisnosti, rozumnosti ta spravedlyvosti v tsyvilnomu pravi. *Naukovyy visnyk Chernivetskoho universytetu. Ser. Pravoznavstvo*. Zbirnyk nauk. prats. Vyp. 212. Chernivtsi, 2004. S. 44-49.
11. Rusu S.D., Stefanchuk M.O. Problemy vyznachennya ponyattya dobrosovisnosti ta rozumnosti u Tsyvilnomu kodeksi Ukrainy. *Visnyk Khmelnytskoho instytutu rehionalnoho upravlinnya ta prava*. 2003. № 2(6). S. 53-57.
12. Suprun T.M. Pravovi prezumptsiyi u kryminalnomu sudochynstvi Ukrainy. *Naukovyy visnyk Natsionalnoho universytetu DPS Ukrainy (ekonomika, pravo)*. Irpin, 2012. № 2(57). S. 249-253.
13. Tsyvilnyy kodeks Ukrainy: naukovopraktychnyy komentar: u 2 ch. / za zah. red. Ya.M. Shevchenko. Kyiv: Vyd. Dim «In Yure», 2004. Ch. 1. 692 s.
14. Shutak I.D. Koliziya mizh prezumptsiyeyu nevynuvatosti hromadyanyna ta prezumptsiyeyu pravoty politseyskoho. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoyi Rady Ukrainy*. 2016. № 5. S. 9-15.
15. Yurydychna entsyklopediya: v 6-ty tomakh / NANU; In-t derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho; hol. red.: Yu.S. Shemshuchenko, M.P. Zyablyuk, V.Ya. Tatsiy ta in. Kyiv: T. 5: P-S. 2003. 736 s.

Viktoriia Shvachka, Marharyta Dubas

PRESUMPTIONS IN LAW: THEORETICAL AND LEGAL ASPECTS

State University «Kyiv Aviation Institute»
Liubomyra Huzara Avenue, 1, 03058, Kyiv, Ukraine
E-mails: viktoriia.shvachka@npp.kai.edu.ua, 9089183@stud.kai.edu.ua

Purpose: to investigate the theoretical aspects of presumptions in law by revealing their nature and determining general features; to clarify the existing classifications of presumptions in legal science and to reveal the essence of their types; to clarify the features of their use in civil and criminal law. **Research methods:** in the process of preparing the article, a system of philosophical, general scientific and special methods was applied. Using the general scientific dialectical method, the content and essence of presumptions were clarified. When determining the place of presumptions in the legal system of Ukraine, a systematic research method was used. When analyzing the classifications of presumptions, a formal-dogmatic method was applied. The special-legal method was used when explaining the content of individual concepts and analyzing the norms of current legislation and judicial practice. **Results:** it was established that a presumption is a rule-method according to which, without special evidence, but only on the basis of establishing legal facts, an assumption can be made about the presence (absence) of certain legal facts or legal relations. Presumption in a legal context has several essential features that make it an important component of the legal process, including legal nature, binding on the parties, predictability of legal consequences, application in various branches of law. Presumptions in law are important legal instruments that significantly facilitate the application of law and ensure legal stability and legal certainty.

Key words: presumptions; legal instrument; assumptions; law enforcement; legal certainty; legal regulation; legal system.

Стаття надійшла до редакції 02.06.2025